

Riccardo Moritz: Portret profesorja Ranieri Maria Cossarja, 1935, olje na platnu, hrani: Pokrajinski muzej v Gorici (ERPAC, Musei Provinciali di Gorizia).

Etnograf Ranieri Mario Cossar (1884–1963) in njegov prispevek k raziskovanju glažutarstva na robu Trnovskega gozda

PETRA KOLENC | Zgodovinski inštitut Milka Kosa

✉ petra.kolenc@zrc-sazu.si

Izveček: Vse do danes ostaja najpomembnejša raziskava o steklarstvu na robu Trnovskega gozda in v dolini Trebuše študija, ki jo je pred prvo svetovno vojno opravil goriški publicist, etnograf ter (umetnostni) zgodovinar Ranieri Mario Cossar in ki je služila za osnovo leta 1926 izdanemu članku *L'industria del vetro nell' Alto Goriziano* v tržaški znanstveni reviji *Archeografo Triestino*. Raziskava in kasneje objavljeni članek sta posebej pomembna, saj sta nastala na podlagi terenske raziskave, ki jo je opravil omenjeni raziskovalec, potem ko je nekaj mesecev bival na Lokvah in obiskoval območje med dolino Trebuše, Čepovanom, Nemci ter Lokvami in Lazno.

Ključne besede: Goriška, Trnovski gozd, dolina Trebuše, glažutarstvo, Ranieri Mario Cossar, Giovanni Cossar, etnografija

L'etnografo Ranieri Mario Cossar (1884–1963) e il suo contributo alle ricerche delle vetrerie ai margini della Selva di Trnovo

Risunto: Fino ad oggi, la più importante ricerca sull'industria vetraria ai margini della Selva di Trnovo e nella valle della Trebuša rimane lo studio che lo scrittore, etnografo e storico (dell'arte) goriziano Ranieri Mario Cossar condusse prima della Prima guerra mondiale e che costituì la base per l'articolo *L'industria del vetro nell'Alto Goriziano*, pubblicato nel 1926 sulla rivista scientifica *Archeografo Triestino*. La ricerca inedita e il successivo articolo sono di particolare importanza, poiché si basano su un'indagine sul campo svolta dallo stesso studioso, dopo aver soggiornato per alcuni mesi a Lokve e aver visitato il territorio compreso tra la valle della Trebuša, Čepovan, Nemci, nonché Lokve e Lazna.

Parole chiave: Goriziano, Selva di Trnovo, valle del Trebuša, Ranieri Mario Cossar, Giovanni Cossar, etnografia

Ranieri Mario Cossar, rojen 16. oktobra 1884 v Gorici, se je za zgodovino zanimal že od mladih nog in že leta 1902, star 18 let, objavil svoj prvi članek. Svoje življenje je posvetil zgodovini umetnosti, obrti, etnologiji, folklori, etnografiji in filologiji goriške okolice

ter Istre, kar je razvidno iz njegovega izjemnega publicističnega opusa. Po študiju likovne umetnosti v Benetkah je poučeval risanje in zgodovino umetnosti na gimnaziji v Kopru, kjer je bil s književnikom in fotografom Ugom Pellisom (1882–1943) pobudnik

leta 1911 ustanovljenega Mestnega muzeja, ki ga je vodil tako med letoma 1920 in 1925 kot med 1940 in 1942. Bil je podravnatelj učiteljska v Trstu, od leta 1924 je pripravljala material za nastanek muzeja v Poreču, v katerem je bil med letoma 1926 in 1934 tudi ravnatelj, ter dokončal inventar zasebne knjižnice Polesini (1924–1926) in muzejskega knjižnega fonda (1925) (Češčut 1974: 199–200, Quinzi 2011b: 1069).

Cossar je prispeval k ohranitvi marsikaterga elementa etnološke dediščine na območju Gorice, Furlanije, Trsta in Istre. Njegovo delo obsega 897 enot, med temi knjige, brošure, študije, članke in različne zapiske, ki so nastali ob preučevanju zgodovinske preteklosti, navad in običajev, umetnosti in obrtništvu na Goriškem ter Tržaškem. Cossarjeva dela so sad dolgoletnih arhivskih raziskav in zbiranja podatkov na terenu, čemur se je posvečal predvsem med letoma 1926 in 1936, kljub temu da včasih v svojih spisih ni prišel do pravih sintez (Češčut 1974: 200). Leta 1927 je po smrti brata Giovannija prevzel vodenje Muzeja odrešitve (Museo della redenzione) v Gorici, po delitvi zbirk, 1938–1939, pa še vodenje novoustanovljenega Muzeja zgodovine in umetnosti (Museo civico di storia e arte). Po opustitvi pedagoškega dela se je zaposlil pri tržaškem spomeniškem nadzorništvu in bil v letih 1937–1939 nadzornik grajskega stolpa goriškega gradu. V tej vlogi je leta 1938 slovesno odprl grad, ki je bil po dolgotrajnih povojnih obnovah znova vrnjen mestu (Quinzi 2011a: 1068, 2011b: 1069).

Njegovo najpomembnejše delo ostaja *Storia dell'arte e dell'artigianato in Gorizia*, ki je izšlo leta 1948 v Pordenonu. Za poznavanje goriške in tržaške slovenske ter italijanske zgodovine pa so pomembna tudi njegova druga dela: *Lineamenti storici dell'arte goriziana della seta* (1933), *Gorizia d'altri tempi* (1934), *Gorizia e il suo castello* (1937), *I merletti d'Itria* (1940), *Il pittore Giuseppe Tominz*

(1941), *Castelli del Collio: Vipulzano* (1946), *Lettere erudite di Sigismondo d'Attems* (1960). Kot uveljavljen zgodovinar je bil član domačih in tujih akademij ter inštitutov in sodelavec številnih strokovnih in znanstvenih revij, ki izhajajo na območju današnje Furlanije julijske krajine in širše, pomembne za slovensko zgodovino pisje. Najpomembnejše med njimi so zagotovo: *Studi Goriziani*, *Memorie storiche forogiuliesi*, *La Porta Orientale*, *Arena di Pola*, *Archeografo Triestino*. Bil je tudi član odbora ob stoletnici rojstva jezikoslovca Graziadia Isaia Ascolija (1829–1907) in odbora za II. narodni kongres ljudskega izročila, ki je leta 1931 potekal v okviru letnega kongresa Furlanskega filološkega društva. V furlanščini je izdal kar nekaj del, med drugim *Storiutis gurizzanis* (1930) s predgovorom Uga Pellisa ter dve zbirki novel: *Novelutis gurizzanis* (1933) in *Novelutis gurizzanis* (1940), kjer je objavljen tudi seznam njegovih 35 besedil v furlanskem jeziku. Del njegove osebne zapuščine hranijo v Muzeju v Poreču, del, ki ga je hči Isabella podarila Guglielmu Coroniniju Cronbergu (1905–1990), pa v Državnem arhivu v Gorici, fond Coronini Cronberg (Archivio di stato, Gorizia, fondo Coronini Cronberg). Umrl je 4. decembra 1963 v Trstu (Quinzi 2011b: 1069).

Prav letos mineva sto let, odkar je Raniei Mario Cossar v strokovni reviji *Archeografo Triestino*,¹ Vol. XIII (313–339), objavil članek o glažutah v Trebuši in na robu

¹ *Archeografo Triestino* je strokovno-znanstvena revija, ki jo od leta 1829 izdaja Società di Minerva v Trstu. Izhaja ob koncu vsakega koledarskega leta ter je posvečena zgodovini, znanosti, književnosti in umetnosti, s posebnim poudarkom na Trstu in širšem severnojadranskem prostoru. Revija ima dolgo in ugledno tradicijo: na svetovni razstavi v Bruslju leta 1889 prejela diplomu in zlato medaljo, leta 1994 vpisana v italijanski nacionalni register tiska kot publikacija visoke znanstvene vrednosti. *Archeografo Triestino* še danes izhaja in je na voljo vsem članom društva ter približno stotim knjižnicam, univerzitetnim in kulturnim ustanovam v Italiji in tujini. Poleg tiskane izdaje je revija dostopna tudi v digitalni obliki prek spletnega arhiva (Spletni vir 1).

Lokve s cerkvijo sv. Antona Padovanskega, levo pred cerkvijo župnišče, kjer je bival Cossar v času raziskave. Župnišče je bilo med prvo svetovno vojno uničeno (foto: arhiv TKŠ društva Lo-Ko).

Trnovskega gozda z naslovom *L'industria del vetro nell'Alto Goriziano*. Članek ostaja vse do danes eno temeljnih besedil za raziskovanje razvoja steklarstva v dolini Trebuš(i)ce in na robu Trnovskega gozda, saj prinaša najstarejše, morda ponekod tudi nekoliko vprašljive podatke o nastanku² in zatonu obrti, ki se je vezala pretežno na bukov gozd, surovino Trnovskega gozda, in kremenov pesek iz bližnje reke Trebuš(i)ce. Delo je pomembno tudi zato, ker je avtor večji del svoje raziskave opravil na terenu; iz nje so se ohranili zapiski oz. prepis iz leta 1914. Prepis/čistopis je napravil tedanji župnijski upravitelj na Lokvah Leopold Cigoj (1886–1934), ki je Cossarjevo še neobjavljeno besedilo prepisal tudi za potrebe dokazila in upravičenosti bivanja na Lokvah ter raziskave tamkajšnje lokalne zgodovine (prim. Kolenc 2011). Leta 2001

je goriški zgodovinar Paolo Iancis v delu *Manofattori e lavoranzia: le forme del lavoro a Gorizia nel settecento*, v poglavju, ki govori o steklu, Cossarjevo delo obogatil še z nekaterimi novejšimi arhivskimi podatki (Iancis 2001: 131–134).

Terensko delo med Trebušo, Lazno in Lokvami

Potrnilo (certifikat), ki je bilo izdano 8. septembra 1914, dokazuje, da je »Ranieri M. Cossar, učitelj risanja [in umetnostne zgodovine na gimnaziji] v Kopru, med 22. julijem in 7. septembrom bival v župniji Lokve za potrebe raziskav glažut na področju Mrzle drage v bližini Lazne in Mojske drage, obiskal pa je tudi vasi Čepovan in Gorenjo Trebušo, kjer si je izpisoval podatke iz tamkajšnjih cerkvenih matičnih knjig« (Cigoj 1914: 53). V tem času je, kot potrjuje certifikat, obiskal tudi Gorenjo Trebušo in se v vseh krajih pogovarjal z najstarejšimi prebivalci vasi, rojenimi v trideset-

² Novejše zgodovinske raziskave v okviru projekta GlassRoutes bodo marsikatero njegovo trditev ovrgle oz. postavile pod vprašaj.

tih in štiridesetih letih 19. stoletja, ki so se še spominjali delovanja oziroma pripovedovanja o glažutah. To naj bi tedaj bili Lokvarji Ivan Kolenc (*Ckinar*), rojen 1831, Martin Kolenc (*Lazar*), rojen 1831, Ivan Kolenc (*Žvan*), rojen 1843, Marija Winkler, rojena 1830, Marija Rijavec, rojena 1842, Trebušar Andrej Kumar, rojen 1839, in Laznar Andrej Podgornik, rojen 1845. Omenjeni domačini so bili ob zatonu glažutarstva stari v povprečju deset let oziroma so bili rojeni kasneje, vendar so se zgodbe o steklarnah spominjali še iz pripovedovanj svojih staršev in starih staršev. Ob obisku Cossarja pa so imeli med 69 in 84 let (Cigoj 1914: 55). Cossar je govoril tudi z Antonom Krivcem, sinom Petra Krivca (rojen 1823, umrl prav leta 1914) – Pira Podskrle, kot so mu pravili domačini, iz tedanje hišne številke Lokve 20, kjer je bilo v času glažut skladišče steklovine. Kot izvemo iz prepisa (in dodanega zapisa), označenega z datumom 16. oktober 1914,³ in potrdila/certifikata z dne 8. september 1914 – podpisnik obeh je administrator župnijskega urada Lokve, že omenjeni Leopold Cigoj – je Cossar v zabeleženem času večkrat obiskal omenjene vasi zaradi pridobivanja podatkov za raziskavo o glažutah ter skupaj z nekaterimi domačini in drugimi poznavalci preučeval območja delovanja in ostaline nekdanjih gozdnih glažut. Kot je omenil Cossar v svojih zapiskih, je vasico Lokve večkrat obiskal skupaj z gozdarji in nekaterimi študenti oziroma drugimi strokovnjaki. Osebe, ki jih kot pomoč pri raziskavi omenja, so tudi dijak goriške realke Giovanni Mighetti, študent Antonio Mighetti, uslužbenec knjižnice v Gorici Rodolfo Carrara, učitelj lesarstva iz Solkana Jožef Križnič, cerkovník iz Lokvi Avgust Gorjan, čevljar iz Lokvi Ludvik Gruden in lokvarski mlađenič Alfred Gruden (Cigoj 1914: 54).

Raziskavo je nato presekala prva svetovna vojna in delo je za nekaj časa zamrlo. Tako je šele sredi dvajsetih let 20. stoletja, leta 1926,⁴ strnil misli in zapiske sestavil v več kot dvajset strani dolgo študijo *L'industria del vetro nell'alto Goriziano*, objavljeno v znanstveni reviji *Archeografo Triestino*, ki ni samo študija o steklarstvu, steklarski tehnologiji in izdelkih, narejenih v dolini Trebušice in na robu Trnovskega gozda, temveč tudi vpogled v življenje in delo prebivalcev goriškega obrobja, ki so se s prihodom čeških glažutarjev tudi sami aktivno vključili v verigo goriške steklarske industrije in trgovine na prehodu iz 18. v 19. stoletje. Če so se domačini na robu Trnovskega gozda pred prihodom glažutarske obrti pretežno ukvarjali z gozdarstvom in oglarstvom in, po izgradnji cest, s prodajo in tovorjenjem lesa v Gorico, je posameznikom glažutarstvo omogočilo nov vir zaslužka in med domačine vneslo še večjo vpetost v gospodarske tokove goriškega prostora, ki se je v začetku 18. stoletja začel ponovno gospodarsko prebujati (Iancis 2001: 131–134).

Ranieri Mario Cossar je svoje terenske zapiske delal v poletnem času (datirani so z dnevi 15. avgust, 28. avgust, 29. avgust) leta 1914, še preden je Italija stopila v vojno in se je na Goriškem odprla ena najhujših kalvarij prve svetovne vojne, soška fronta, ki je zajela tudi območje Trnovsko-Banjške planote. Dokazano je, da je bival v župnišču na Lokvah, od koder je obiskoval bližnje vasi: enkrat Gorenjo Trebušo, dvakrat Lazno, šestkrat je bil v Mrzli dragi, dvakrat v Mojski dragi, trikrat v Čepovanu, enkrat na Trnovem in enkrat pri Nemcih (prim. Cigoj 1914: 55). Do 8. septembra, ko je datiran prepis, pa so bili

³ Datum verjetno označuje datum zaključka pisanja Cossarjevih zapiskov.

⁴ Leta 1926 je v *Archeografo Triestino* izšel članek, dve leti kasneje, 1928, pa je v založništvu tržaškega Llyorda izšel tudi separat omenjenega članka. Leta 1931 je glažutarsko tematiko povzel tudi v članku *Ricordi su una vecchia industria Goriziana* (Cossar 1931: 805–815).

Primeri ilustrirane inventarizacije nekaterih glažutarskih predmetov. Avtor slikarsko dovršenih del je slikar Giovanni Cossar. Hrani ERPAC, Pokrajinski arhiv v Gorici, Inventario, 21A, Vetreria Tribussa, 1908–1927.

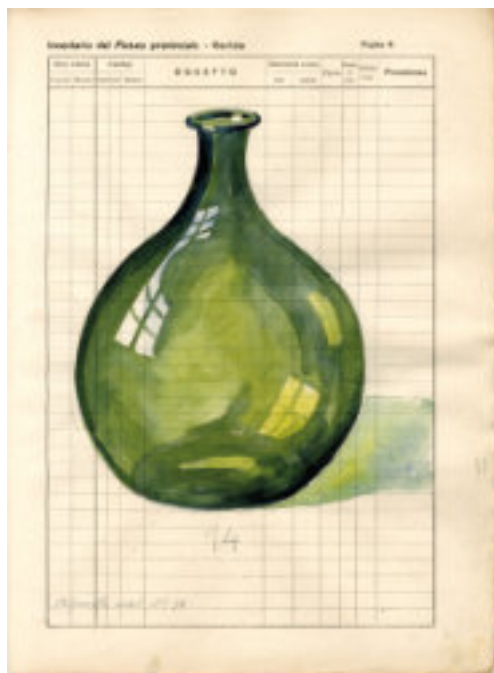
zapiski verjetno že v čistopisu. Študijo je posvetil bratu Giovanniju Cossarju (1873–1927), slikarju,⁵ ki se je najbolj uveljavil kot raziskovalec lokalne zgodovine. Bil je med pobudniki ustanovitve Mestnega muzeja v Gorici in pozneje njegov prvi direktor. Muzej, ustanovljen leta 1909, naj bi »predvsem dokumentiral italijanskost soškega deželnega središča« (Quinzi 2011: 1068).

Ranierijev brat Giovanni Cossar pa je prispeval pomemben delež tudi pri raziskovanju glažutarstva, posebej pri prevzemu gradiva. Giovanni je bil ob izbruhu prve svetovne vojne vpoklican v vojsko; po preboju pri Kobaridu se je vrnil v Gorico in v dogovoru s konservatorjem Antonom Gnirsom takoj

začel z zbiranjem razpršenih zbirk treh goriških muzejev (mestnega, deželnega in škofijskega). Predmeti, ki jih je začel inventarizirati leta 1917, po »porazu pri Kobaridu«, kot je označil čas, ko je za »Inventar št. 21 A« zbral »zbirko izdelkov steklarne v Trebuši« (ERPAC, MPdG, Giovanni Cossar, Inventario 21, 21 A), poudarijo njegovo stališče do pozicije Italije v prvi svetovni vojni. Ohranjeni inventar⁶ z zares dovršenimi ilustracijami predmetov, ki jih je poleg opisa tudi narisal, bogati tudi podatek o izvoru posameznega kosa. Glažutarske predmete je v največjem številu daroval Ranieri Mario 18. aprila 1921, nekaj pa so jih darovali tudi drugi: 12. decembra 1912 farmacevt Ugo Cristoletti, 10. marca 1914 družina slikarja Lodovica Seculinija,

⁵ Giovanni Cossar se je izobraževal na milanski akademiji Brera in kasneje na dunajski Šoli za industrijsko umetnost. V Gorici se je posvetil poučevanju likovne umetnosti; med njegovimi učenci so bili slikarja Edoardo Del Neri in Vittorio Bolaffio, arhitekt Silvano Barresi ter brat Ranieri Mario (Quinzi 2011: 1068).

⁶ Inventarja sta v resnici dva: 21 in 21A. Št. 21 nosi naslov »Zbirka izdelkov steklarne iz Trebuše, Murana in Češke«, št. 21A pa »Zbirka izdelkov steklarne v Trebuši, ki jih je G. Cossar po porazu pri Kobaridu decembra 1917 znova pridobil«.

Primerila ilustrirane inventarizacije nekaterih glažutarskih predmetov. Avtor slikarsko dovršenih del je slikar Giovanni Cossar. Hrani ERPAC, Pokrajinski arhiv v Gorici, Inventario, 21A, Vetreria Tribussa, 1908–1927.

zobozdravnik Adolfo Coll je 2. decembra 1920 prinesel nekaj farmacevtskih predmetov, neznano kdaj je glažutarski predmet prispevala tudi Susana Augusto, 12. novembra 1912 je nekaj predmetov daroval Augusto de Gironcoli, Virginia Lazzaro je darovala 6. julija 1913, Lucia de Gironcoli je darovala 12. avgusta 1915, še pred vojno, 2. novembra 1911 naj bi nekaj kosov za zbirko darovale sestre uršulinke iz Gorice, nekaj glažutarskih predmetov pa je v Gorico prišlo z oddelka za umetnost tržaškega muzeja Revoltella (ERPAC, MPdG, Giovanni Cossar, Inventario n. 21A). Inventariziranih in narisanih je 40 glažutarskih predmetov, kolikor jih je še danes ohranjenih v Pokrajinskem muzeju v Gorici. Središče zbiranja predmetov je bila palača 18. stoletja Attems Petzenstein – ta je pozneje postala sedež novega Muzeja odrešitve, ki je bil slovesno odprt 9. junija 1924 in katerega direktor je postal prav Giovanni Cossar. V letih povojne obnove se je vztraj-

no zavzemal za obnovo goriškega gradu, ki naj bi po njegovem načrtu postal muzejski prostor. Giovanni je umrl 1. decembra 1927 v Gorici. Projekt je po njegovi smrti prevzel in dokončal njegov brat Ranieri Mario (Quinzi 2011: 1968).

Čezmejni INTERREG SPF projekt *Glass-Routes: Po poteh glažutarjev na Goriškem*, katerega vodilni partner je ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, s sodelovanjem italijanskega partnerja ERPAC - Musei Provinciali di Gorizia, in zunanjimi sodelavci (Tolminski muzej, Društvo gozdarjev Severne Primorske, TKŠ društvo Lo-Ko Lokve, gostinskimi ponudniki na Lokvah in posamezniki, tudi vaščani Lokvi in Lazne), med letoma 2024 in 2026 poleg turistično-kulturnih vsebin (Spletni vir 2, prim. Blazetič 2025: 22–23) nadaljuje z raziskovanjem in predstavljanjem manj znanih poglavij o nekdanjih pihalcih stekla v dolini Trebuše in Trnovskem gozdu (prim. Kolenc 2025a, b, c, d, Kolenc Figelj

2025, Kofol 2025) ter potrjuje, dopolnjuje in morda tudi ovrže nekatere vidike raziskave, ki nam jo je zapustil goriški etnograf Ranieri Mario Cossar. Tudi po njegovi zaslugi imamo ohranjenih kar največ glažutarskih predmetov, ki jih poleg omenjenega muzeja v Gorici hranita tudi Narodni muzej v Ljubljani ter Tolminski muzej (prim. Kolenc 2025: 15–26) in na katere bomo opozorili tudi z izdajo kataloga ohranjenih glažutarskih izdelkov, ki bo skupaj z monografijo izšel ob zaključku projekta GlassRoutes aprila 2026.

VIRI IN LITERATURA:

Literatura

ERPAC - Musei Provinciali di Gorizia, Giovanni Cossar, Inventario, 21A, Vetreteria Tribussa, 1908–1927, manoscritto.

Blazetič, N. 2025: Sredi gozdov so nekoč sto let žarele gozdne glažute. V: *Primorske novice*, 7. val, 21. 11. 2025, št. 269, 22–23.

Cigoj, L. 1914: N. 137: Certificato, 52-56 [kopije gradiva].

Cossar, R. M. 1914: L'industria del vetro nel Goriziano [kopije čistopisa].

Cossar, R. M. 1926: L'industria del vetro nell'Alto Goriziano. V: *Archeografo Triestino*, vol. XIII, 313–338.

Cossar, R. M. 1931: Ricordi di una vecchia industria Goriziana. V: *La Porta Oriente I*, 807–815.

Češčut, M. 1976: Cossar, Ranieri Mario (1884–1963). V: *Primorski slovenski biografski leksikon*, 3. snopič Bor - Čopič, 1. knjiga. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 199–200.

Iancis, P. 2001: Vetro. V: *Manofattori e lavoranzia, le forme del lavoro a Gorizia nel Settecento*. Gorizia: Edizioni della Laguna, 131–136.

Kofol, K. 2025: Glažute na območju Trebuše in Trnovskega gozda = Glassworks in the area of Trebuša and Trnovo Forest, Le vetrerie nell'area di Trebuša e della Selva di Tarnova: razstava na prostem. Tolmin: Tolminski muzej, oktober 2025.

Kolenc, P. 2011: Med glažutarji na robu Trnovskega gozda: razvoj steklarske obrti med Gorenjo Trebušo, Lazno in Lokvami v letih od 1722 do 1825/30. V: *Goriški letnik* 35, 95–125.

Kolenc, P. 2025a: Izbrani glažutarski izdelki. V: *Glažutarstvo na robu Trnovskega gozda*. Ljubljana: Založba ZRC, 15–26.

Kolenc, P. 2025b: Po poteh glažutarstva na robu Trnovskega gozda: tridelna razstava na Lokvah = *Sulle tracce delle antiche vetrerie ai margini della Selva di Trnovo: mostra in tre parti a Lokve* = *Along the paths of forest glassmaking on the edge of the Trnovo forest: three-part exhibition in Lokve*: otvoritev razstave, Gostilna Lokve (Krajevna skupnost Lokve-Lazna) (SLO), junij 2025.

Kolenc, P. 2025c: Po poteh glažutarstva na robu Trnovskega gozda: tridelna razstava na Lokvah = *Sulle tracce delle antiche vetrerie ai margini della Selva di Trnovo: mostra in tre parti a Lokve* = *Along the paths of forest glassmaking on the edge of the Trnovo forest: three-part exhibition in Lokve*: otvoritev razstave, Gostilna Winkler (Krajevna skupnost Lokve-Lazna) (SLO), junij 2025.

Kolenc, P. 2025d: Po poteh glažutarstva na robu Trnovskega gozda: tridelna razstava na Lokvah = *Sulle tracce delle antiche vetrerie ai margini della Selva di Trnovo: mostra in tre parti a Lokve* = *Along the paths of forest glassmaking on the edge of the Trnovo forest: three-part exhibition in Lokve*: otvoritev razstave, Šola (Krajevna skupnost Lokve-Lazna) (SLO), junij 2025.

Kolenc, P. in Figelj, K. 2025: *Wood & Stone & Glass = Legno & pietra & vetro = Les & kamen & steklo: International Art Residency = residenza artistica internazionale = mednarodna umetniška rezidenca*: [Lokve, 9.–18. september 2025]. Lokve: TKŠ društvo LOKO, 2025.

Quinzi, A. 2011a: Cossar, Giovanni, direttore di museo. V: *Nuovo Liruti. Dizionario biografico dei Friulani*, 3. L'età contemporanea. Cir-Lep, 1068.

Quinzi, A. 2011b: Cossar, Ranieri Mario, direttore di museo. V: *Nuovo Liruti. Dizionario biografico dei Friulani*, 3. L'età contemporanea. Cir-Lep, 1069.

Spletni viri:

Spletni vir 1: <https://www.societadiminerva.it/demo/pubblicazioni/archeografo-triestino/> (dostop: 22. 12. 2025).

Spletni vir 2: <https://rpng.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/glass-routes-po-poteh-glazutarjevna-goriskem> (dostop: 22. 12. 2025).